

I de mycket noggranna och detaljerade genomgångar i del 4 av de instrumenttyper som förekommer i blåsensemblerna kommer författarens sakkunskap tydligt fram. Här redogörs för ett stort antal blåsinstrument, som var speciella för 1800-talet, då tillkomsten av nya blåsinstrument och förbättringar av befintliga instrument hade avgörande betydelse för ensemblernas utveckling. Inte minst jämförelsen med nutida instrument och diskussionen av instrument med "nationella drag" är värdefull. En översikt över olika besättningstyper inom harmonimusik, musikkårer och oktettensembler ges i kapitlet (s. 356f), den är klagörande och kunde gärna ha kommit tidigare i framställningen.

Exemplen på musiker och deras arbetsituation bidrar till förståelsen av förhållandena för yrkesmusiker under 1800-talet. Ett generellt problem finns dock vid omfattande studier av det här slaget, nämligen förhållandet mellan detaljkunskap och övergripande beskrivningar. I avsnitten om musikerna och deras arbetsförhållanden ges ett antal exempel utifrån individnivå, medan några mer generella beskrivningar eller kommentarer knappast ges. Det innebär att det ibland blir svårt att få en översiktlig förståelse, istället finns en risk att man drunknar i detaljer.

Medan delarna om repertoar, instrument och musiker är av stort intresse både för en vetenskaplig och en mer allmän läsekrets uppfattar jag att innehållet i de båda första delarna främst är avsett för den bredare publiken. Detta blir något problematiskt, då studiens fokus skiftar mellan de olika delarna. Historiken i del 1 beskrivs stundtals ganska svepande. Ofta saknas dessutom referenser och sammantaget innebär det att framställningen i denna del blir mindre pålitlig.

I del 2 behandlas varje brunnsort i ett avsnitt för sig. Här kan man tänka sig att författaren utgår från läsare som har egen kännedom om någon speciell kurort, som man vill fördjupa sin kunskap om. I bokens inledning anger författaren också att boken inte är tänkt "att behöva läsas från pärm till pärm" (s. 29). Istället kan man välja avsnitt efter önskan och även läsa dem i valfri ordning. Författarens ambition har varit

att ge en beskrivning av verksamheten vid kurorterna, med särskild inriktning på blåsmusiken. Det innebär att en hel del av det som beskrivs baseras på uppgifter hämtade från tidigare forskning och sekundärlitteratur. Genom att dispositionen utgår från kurorterna, och inte exempelvis från olika teman, blir det också en del upprepningar, vilket gör det svårare för läsaren att få en överblick. Fokus kommer också i viss mån bort från själva blåsmusiken och stundtals blir det mer av innehållsrika beskrivningar av kurortsmiljöerna i sin helhet.

Boken är genomgående framför allt beskrivande, medan problematiseringar och generaliserande diskussioner förekommer endast i mindre omfattning. Därför är det knappast möjligt att tala om en röd tråd genom hela boken, utan studien behandlar blåsoktetter i den svenska kurortsmiljön under den valda tidsperioden ur ett antal olika perspektiv.

Att uppmärksamma blåsoktetterna och deras repertoar ger värdefulla bidrag till vår kunskap om 1800-talets musikliv, inte minst när det gäller 1800-talets underhållningsmusik och dess relation till övrig musikrepertoar under denna tid.

Karin Hallgren, Växjö

Nils Modig: *Båtsmän från Bohuslän. Tjänsten i flottan och livet på torpet.* Universus Academic Press, Malmö 2017. 302 s., ill. ISBN 978-91-87439-34-6.

Nils Modig, som tidigare varit kommandörkapten i kustflottan, har skrivit en omfattande militärhistorisk bok om båtsmän i Bohuslän. Systemet med båtsmän förekom under det yngre indelningsverkets tid. Det varade från 1682 fram till 1901 när allmän värnplikt infördes i Sverige. Genom indelningsverket slapp bönderna att bli utskrivna till militärtjänst. De skulle i stället underhålla soldater i inlandet eller båtsmän utmed Sveriges kuster. Flera gårdar gick samman och bildade en båtsmansrote som var skyldig att rekrytera en båtsman. Vid

anställning upprättades ett kontrakt mellan båtsmannen och roten som var hans arbetsgivare. Han fick ett särskilt båtsmansnamn och skulle som regel förses med ett båtsmanstorp med tillhörande byggnader, odlingsbar mark och betesmark. Dessutom hade han rätt till vedbränsle och utsäde på våren. Därtill kom skjutspengar och viss kostersättning i samband med resor till och från örlogsstationen. Båtsmansroten skulle stå för utrustningen med kläder fram till 1848 när kronan tog över denna utgift. Rotebönderna fick då i stället betala en avgift till staten. En mindre soldatlön utbetalades av båtsmansroten två gånger om året. Vid avsked från tjänsten kunde båtsmannen i vissa fall få en mindre pension som kallades gratial.

Skyldigheterna gällande båtsmannen var en extra pålaga utöver skatterna som gårdarna hade att erlägga. I Bohuslän fanns omkring 300 båtsmän. När de var missnöjda med underhållet av torpen kunde de framföra klagomål. Då blev torpen synade av myndighetspersoner, vilket kan följas i bevarade syneförrättningar. Bönderna i båtsmansroten kunde bli ålagda att utföra nödvändiga renoveringar eller till och med nybyggnation.

Författaren har gjort en noggrann genomgång av militärhistoriska källor som finns på Krigsarkivet och Riksarkivet i Stockholm samt Landsarkivet i Göteborg. Kartmaterial har hämtats från Lantmäteristyrelsens arkiv. Författaren har själv låtit upprätta en karta över alla båtsmanstorp som blivit lokaliserade (bilaga 8 s. 299ff). Ett omfattande bildmaterial i boken kommer till stor del från Statens Sjöhistoriska museum i Stockholm. Författaren har inventerat och fotograferat bevarade båtsmanstorp i olika gott skick och befintliga husgrunder i norra Bohuslän i en numera ofta igenväxt omgivning.

Boken tar i första hand upp båtsmännens tjänstgöring på fartyg i flottan med övningsseglatser i fredstid eller arbete på varv. Detta skedde främst under sommarhalvåret, men i en del fall också under vinterhalvåret. Med tanke på sjövana och kunskaper i varvsarbete indelades båtsmännen i följande fyra kategorier: obefarna, sjövana, befarna och välbefarna. För att kallas sjövan krävdes att man varit sex måna-

der till sjöss. Totalt utgjorde tjänstgöringstiden en tredjedel av året. Huvudort var örlogsstationen i Karlskrona med undantag för tiden 1805–1870 då Bohuslän två båtsmanskompanier tillhörde Göteborgs örlogsstation.

Arbetet har varit hårt för båtsmännen. Redan i femtioårsåldern var många av dem utslitna och blev avskedade som gamla och skröpliga. Båtsmännen var också utsatta för olika skador under tjänstgöringen. Under denna tid var hustrun och barnen ensamma hemma på torpet. Kvinnan fick sköta alla dagliga arbetsuppgifter både inom- och utomhus.

Tonvikten i undersökningen ligger på 1800-talet, då det rådde fredstid från och med 1814. Det är tunt med arkivmaterial från 1700-talet. Därför är det svårt att få uppgifter om båtsmännens tjänst under de olika krig som förekom på 1700-talet och fram till 1814.

Eftersom de militärhistoriska källorna står i centrum i boken finns det mindre uppgifter om livet på torpen. Båtsmännen och deras hemmavarande hustrur kommer inte till tals själva, inte heller bönderna som bildade en båtsmansrote. Man kan emellertid finna kompletterande uppgifter i bondedagböcker från 1800-talet. Jag har undersökt bonden Jakob Jonssons (1795–1879) utförliga dagböcker under tiden 1866–1879 från gården Prästbacka i Röra socken på Orust i Bohuslän. Tillsammans med två andra hemman underhöll Prästbacka en båtsman Carl Liten på torpet Holkarna. Jonsson har nedtecknat flera berättelser som han hört från denne båtsman, bland annat om strapatsrika resor med ångbåt som han varit med om till och från Karlskrona. Den 1 maj 1871 skriver Jonsson om en svår hemresa från Karlskrona då båtsmän ”frusit mer på hemvägen än de gjort i vintras, hur sträng då den än varit, så de flesta av dem fått flera stora blåsor på händerna, ty under deras hemresa på ångfartyg natt och dag, utan att komma under däck, var ganska påfrestande under frostnätterna”. Jonsson berättar även om hur bönderna i roten tillsammans utförde renoveringsarbeten på byggnaderna på torpet. De bidrog med både virke och arbetskraft.

Båtsmän från Bohuslän ger viktiga inblickar i hur det svenska indelningsverket var organiserat

och fungerade för den försvarsgrupp som båtsmännen utgjorde. Det är berömvärdt vilket omfattande arbete som Nils Modig lagt ned på att finna och sammanställa uppgifter i bevarade militära källor. Boken kan bli en viktig handbok och uppslagsbok för framtida militärhistorisk men även kulturhistorisk forskning.

Anders Gustavsson, Oslo universitet/Henån

Gösta Alfvén: *Ohälsosam arkitektur. En annan sida av funktionalismen.* Balkong förlag, Stockholm 2016. 189 s., ill. ISBN 978-91-85581-96-2.

Den onödiga och okänsliga förstörelsen av äldre bebyggelse i svenska städer under decennierna närmast efter andra världskriget har blivit till ett trauma för många äldre människor. En ny bok om miljonprogrammet och förändringen av svensk stadsbebyggelse tar upp denna fråga med en litet annorlunda vinkling. Författaren Gösta Alfvén är läkare med inriktning mot barns och ungdomars psyko-sociala förhållanden. Hans bok innehåller dels en diskussion om den senfunktionalistiska arkitekturens inverkan på människors hälsa och välbefinnande, dels en betraktelse kring Le Corbusiers och den avantgardistiska svenska funktionalistiska arkitektgenerationens ansvar för vad som hände i svenska städer och förorter under främst 1960- och 1970-talen. Hans tes är att rekordårens bebyggelse i främst de större städernas förorter är en del av orsaken till den stress, depression och ohälsa som drabbat många av dessa förorters invånare. Han ställer frågan hur det kommer sig att ohälsotalen i de bostäder som utrustats med allehanda moderna bekvämligheter är mycket högre än i gamla hus i äldre stadsdelar. Är det så att arkitekternas egna ideologiska käpphästar har styrt utformningen av bebyggelsen snarare än omtanken om dem som skall bo i husen?

Alfvén tar med sig läsaren på en spännande arkitekturhistorisk resa. Den börjar på 1920-talet och har som ett slags ond genius schweizaren Charles-Édouard Jeanneret, mer känd

under artistnamnet Le Corbusier ("korpskytten"). Han var ett världsnamn som arkitekt redan vid denna tid och unga svenska radikala arkitekter vallfärdade till honom och tog till sig hans utmanande idéer om stadsplanering. I dessa idéer fanns en brutalitet som verkade hypnotiserande på många. Han ville som bekant riva i stort sett hela Paris, Rom, Moskva och för den delen även Stockholm och ersätta den historiska bebyggelsen med något som såg ut som en futuristisk mardröm, ändlösa rader av identiska höghus längs ändlösa spikraka gator. Det förflutna hade i hans ögon inget som helst värde. Man kunde på sin höjd låta något enstaka historiskt byggnadsverk få stå kvar. Fransk forskning har på senare år framhållit den ohämmade fascismen i Le Corbusiers visioner och tankevärld. Under andra världskriget var han också en tid medlem i Vichyregimens regering i Frankrike och såg fram emot att få starta med att förvandla franska städer efter sitt eget huvud. Det är intressant att se likheterna mellan fascisten Le Corbusiers visioner och dem som föresvävade de unga svenska funktionalisterna, av vilka många var socialister eller kommunister. *Les extrêmes ses touchent*. Le Corbusiers försök att göra tabula rasa med Europas storstäder påminner faktiskt en hel del om Hitlers och Albert Speers idéer om Germania, den drömda storstad som skulle ersätta Berlin efter en tysk seger i andra världskriget.

Stockholmsutställningen 1930 brukar ju betraktas som funktionalismens genombrott i Sverige. Dess ledande arkitekter, som Sven Marckelius och Uno Åhrén, var starkt påverkade av Le Corbusier. Men den nya läran som presenterades för en något avvaktande publik på norra Djurgården omfattade främst konsthantverk, möbler och designprodukter. Man aktade sig för att torgföra Le Corbusiers chockerande visioner när det gäller stadsplanering. Men de skulle dyka upp så småningom. Alfvén visar ett underbart foto av utställningens ledande män, Marckelius, Åhrén, Asplund, Sundahl, Gahn och Paulsson. De står på rad bakom en pappbild av ett flygplan, den nya tidens symbol par préférence, och med sina hattar och belåtna fysionomier ser